

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: KONTROLLÜ JEOPOLİTİK REKABET Mİ MUHTEMEL ANKARA- TAHRAN GERİLİM TIRMANMASI MI?

MEHMET EMİN CENGİZ

20 EYLÜL 2022

UZMAN GÖRÜŞÜ
BÖLGESEL POLİTİKA

research.sharqforum.org

   SharqStrategic

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul /
Türkiye
Telefon: +90 212 603 18 15
Faks: +90-212-603 1665
E-posta: info@sharqforum.org

(Bu metin İngilizce orijinal versiyonundan tercüme edilmiştir.)

Özet: Türkiye-İran jeopolitik rekabetindeki gerilim son dönemlerde giderek artıyor. İki ülke, farklı siyasi istikametlere, önceliklere ve çatışan menfaatlara sahip olsa da son on yılda Donald Trump'ın ABD'deki zaferi sonrasında Ortadoğu bölgesel iklimi ve Türkiye'nin yıllarca pahalı İran doğalgazı ve ham petrolünü satın almasına dayanan ciddi ticaret hacimleri sayesinde rekabetlerini kontrol altında tutup işleyen bir ilişki yürütebildiler. Yine de son zamanlarda iki ülke arasındaki ticaret hacmi azalıyor, Türkiye ile İran'ı 2016'dan beri bir arada tutan alanlar ortadan kalkıyor ve daha da önemli ABD Başkanı Joe Biden göreve başladığından beri Türkiye, Suudi Arabistan'dan İsrail'e uzanan İran'ın bölgesel rakipleriyle ilişkilerini onarıyor. Tüm bu faktörler, gelecekte Tahran ile Ankara arasında, Suriye ve Irak'tan Güney Kafkasya bölgesine kadar farklı sahnelerde kendini gösterebilecek daha aleni bir rekabet ihtimalini arttırıyor.

Giriş

İran ile Türkiye arasındaki köklü geçmişi olan jeopolitik rekabet yeni bir gerilim aşamasına giriyor. Geçtiğimiz on yıllarda farklı konuların ayrı ayrı değerlendirilmesi Tahran ile Ankara arasındaki ilişkinin itici gücü olmuştu. Fakat, iki ülke arasında farklı bölgelerden neşet eden gerilim, aralarındaki iş birliği alanlarının sayısı azaldığından, önümüzdeki dönemde muhtemelen yükselecek. Çalkantılı Arap Baharı döneminin başından beri Ankara-Tahran rekabeti 2011'de Suriye'de protestoların başlamasının ardından Suriye sahnesinde en belirgin şekilde somutlaştı. İran Arap Baharı'nın başlarında Mısır ve Tunus gibi ülkelerde patlak veren protesto dalgalarına olumlu yaklaştı çünkü bu ülkelerin yeni liderleri olacak siyasal İslamcılarla olumlu bir ilişkiye sahip olacağı kanaatindeydi. İranlı yetkililer sokak protestoları ve ayaklanmaları da "seküler siyasi ekoller" ile "Siyonistlerin ve Amerikalıların" egemenliğine son verecek birer darbe olarak görüyordu.²

Bununla beraber Arap Baharı'nın protesto dalgaları Suriye'ye ulaştığında İranlı yetkililerin duruşu tersyüz oldu. İran başından itibaren Suriye krizini bir varoluşsal tehdit olarak görüp Tahran'ın güvenliğinin Şam'dan başladığı düşüncesine sahip oldu. Bu amaçla İran, vekil güçleri ve İran Devrim Muhafızları Ordusu (İDMO) üzerinden Suriye çatışmasının hayati bir parçası hâline gelip Suriye rejim güçlerini kararlılıkla destekledi. Suriyeli muhalif askeri gruplar savaşın ilk yıllarında İran'ın çabalarına rağmen Suriye'nin geniş bölgelerinin kontrolünü ele geçirdi. Esed rejimi çökmek üzereyken İran'ın elit Kudüs Gücü (İDMO'nun yurt dışı operasyonlarından sorumlu kanadı) Komutanı Kasım Süleymani Moskova'ya uçtu ve söylentilere göre Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Esed'in yanında savaşa katılmaya ikna etti.³ Rusya Eylül 2015'te savaşa doğrudan katılınca savaşın seyri çarpıcı bir şekilde

**ÇALKANTILI ARAP BAHARI DÖNEMİNİN
BAŞINDAN BERİ ANKARA-TAHRAN REKABETİ
2011'DE SURİYE'DE PROTİSTOLARIN
BAŞLAMASININ ARDINDAN SURİYE SAHNESİNDE
EN BELİRGİN ŞEKİLDE SOMUTLAŞTI**

değiştirdi. Acımasız Rus hava desteği İran destekli milislerin karadan desteğiyle birlikte Esed rejiminin daha önce muhaliflere kaybettiği birçok bölgeyi yeniden kazanmasına yardım edince Suriye muhalefeti kısa bir süre içinde zemin kaybetmeye başladı.

Türkiye ise Arap Baharı'nı çalkantı yaşayan ülkelerdeki bölgesel nüfuzunu arttırma fırsatı olarak gördü. Suriye bu sahnelerden biriydi. Bu hedefe paralel olarak Türkiye, Suriye rejimiyle savaşan muhalif grupları destekledi. Yine de ülkedeki gerilimi azaltmak amacıyla 2017'de Rusya, Türkiye ve İran Astana sürecini başlattı. Bu süreç Cenevre'de sürmekte olan sürece paralel şekilde ilerledi ve savaşın seyrinde bir dönüm noktası oldu.

Aynı zamanda Astana süreci rejim ve Rusya için savaşı kendi lehlerine olacak şekilde yeniden tasarlama fırsatı sundu. Beşşar Esed rejimi, kendisinin ve müttefiklerinin Astana sürecinde belirlenen dört çatışmasızlık bölgesinden üçünü daha sonra terörle mücadele bahanesiyle ele geçirdiği için bu süreçten faydalanmış oldu. Yine de tüm engellere rağmen Türkiye İran ile Suriye'de yaşadığı anlaşmazlıkları büyük ölçüde yönetmeyi başardı.

Ankara ile Tahran'ı Bir Araya Getiren Faktörlerin Ortadan Kaybolması

Donald Trump'ın 2016 ABD başkanlık seçimlerindeki zaferi ve İsrail ile beraber Mısır, BAE ve Suudi Arabistan'dan oluşan Arap Baharı'nın karşı devrimci eksenini desteklemesi, Türkiye ile İran arasındaki ciddi ticaret hacmiyle birleşerek Ankara ile Tahran'ı yakınlaştırmıştı. İki ülke görünürde o dönemde ABD'nin desteğiyle oluşmakta olan yeni bölgesel düzene oldukça şüpheli yaklaşıyordu.⁵ Bu bağlamda iki taraf ABD'ye karşı şüpheli davranıyordu. Özellikle de arkasındaki taraflardan birinin ABD olduğuna yaygın olarak inanılan Türkiye'deki 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin ardından ABD karşıtı hissiyat yoğunlaştı.⁶ Aynı zamanda BAE de meşum darbe girişimini fonlamakla suçlanıyordu.⁷ Bu atmosferde Türkiye ile İran ortak tehdit algılarına sahipti ve ABD'nin desteğiyle Arap Baharı karşıtı blok ile İsrail arasında daha yakın ilişkiler kurulmasına dayanan yeni bir bölgesel düzenden dışlandıklarını düşünüyordu.⁸ Bu bölgesel resim İran ile Türkiye arasında daha yakın bir işbirliğine yol açtı.

DONALD TRUMP'IN 2016 ABD BAŞKANLIK SEÇİMLERİNDEKİ ZAFERİ VE İSRAİL İLE BERABER MİSİR, BAE VE SUUDİ ARABİSTAN'DAN OLUŞAN ARAP BAHARI'NIN KARŞI DEVRİMCİ EKSENİNİ DESTEKLEMESİ, TÜRKİYE İLE İRAN ARASINDAKİ CİDDİ TİCARET HACMİYLE BİRLEŞEREK ANKARA İLE TAHRAN'I YAKINLAŞTIRMIŞTI

Bu dönem ayrıca Türkiye'deki Avrasyacı kanadın Türk dış politika kararları üzerinde daha fazla etki sahibi olmasına yol açtı. Bu kararlar, Türkiye'nin Rus yapımı S-400⁹ uzun menzilli hava savunma füze sistemlerini alıp sonucunda ABD tarafından çok prestijli F-35 programından çıkarılması¹⁰ ve ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (CAATSA) yaptırımlarına maruz kalmasından¹¹ Türkiye'nin Mavi Vatan vizyonu ile Doğu Akdeniz'de daha iddialı bir dış politika yürütüp Çin'le daha yakın iş birliği yapmasına kadar birçok girişime yansıdı. Türkiye'nin iddialı dış politikası EastMed Gas Forum'dan dışlanmasına da sebep oldu.¹² Türkiye'nin Avrasya'ya yönelmesi Batılı çevrelerde Türkiye'nin NATO içindeki konumu hakkında hararetli tartışmaları tetikledi ta ki Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye'nin NATO'daki rolü hakkındaki sorulara son verene kadar. Aksine Türkiye, Finlandiya ve İsveç'in ittifaka dahil olma girişiminde gözlemlendiği gibi, NATO'nun genişlemesinde başat aktör hâline geldi.

Yukarıda değinilen hususlara ek olarak Katar ablukası da İran ile Türkiye arasında daha yakın iş birliği kurulmasına katkı sağladı.¹³ İki ülke Katar'ın Arap Baharı karşıtı kampın taleplerine boyun eğmesi hâlinde bölgedeki önemlerine darbe almaktan korkuyordu. Bu anlamda ikisi de Riyad, Kahire ve Abu Dabi'nin baskıları karşısında Doha'yı destekledi.¹⁴

Dahası, Irak Kürdistan Bölgesi'nin (IKB) 2017'deki bağımsızlık referandumu¹⁵ da benzer şekilde ikili bağları güçlendirdi. İran'ın Kürt nüfusu, Ortadoğu'da en büyük Kürt nüfusuna sahip Türkiye'den sonra ikinci sırada yer alıyor.¹⁶ Dolayısıyla iki taraf, beka tehdidi olarak gördükleri bağımsızlık referandumuna hararetle karşı çıktı. IKB'nin uzun bir süredir özellikle ABD ve İsrail ile güçlü ilişkilere sahip olmasına rağmen gerçekte İsrail o dönem referandumu açıktan destekleyen tek ülke oldu¹⁷ ki bu da Tahran'ın korkularını sadece derinleştirdi. Bunun sonucunda IKB'nin bağımsızlık referandumu boğuldu. Irak Kürdistan Bölgesi ayrıca İran yanlısı Haşd-i Şabi milislerinin desteklediği Irak güçleriyle çatışmalarda ihtilafli bölgelerin çoğunun kontrolünü kaybederek¹⁸ ciddi gerilemeler yaşadı.

Bunların yanı sıra Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi aralarındaki rekabeti kontrol altında tutmak için çok önemliydi. İki taraf 2018'den beri ticaret hacimlerini 30 milyar

TÜRKİYE İLE İRAN ORTAK TEHDİT ALGILARINA SAHIPTI VE ABD'İN DESTEĞİYLE ARAP BAHARI KARŞITI BLOK İLE İSRAİL ARASINDA DAHA YAKIN İLİŞKİLER KURULMASINA DAYANAN YENİ BİR BÖLGESEL DÜZENDEN DIŞLANDIKLARINI DÜŞÜNÜYÖRDU

dolara çıkartma arzularını defalarca tekrarladı.¹⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 19 Temmuz 2022'de Astana süreci çerçevesinde gerçekleşen son Tahran ziyareti sırasında da bu niyet tekrar dile getirildi.²⁰ Yine de iki ülke arasındaki ticaret hacmi azalıyor ve pandemi ile Trump'ın başkan olduktan bir yıl sonra İran'a yeniden uygulanan Amerikan yaptırımları bu azalışın başat nedenleri gibi görünmüyor.²¹ 2017'de Tahran ile Ankara arasındaki ticaret hacmi 10 milyar dolardı²² ama bu rakam yıllar içinde azaldı. Ticaret hacmi yakın zamanda 7,5 milyar dolar civarında.²³

Türkiye İran doğal gazının en büyük alıcısıyken İran Rusya'dan sonra Türkiye'ye en çok doğal gaz ihraç eden ülke.²⁴ Elbette Tahran bu konumu kaybetmek istemiyor. Ancak, aşağıdaki bölümlerde açıklanacağı üzere Ankara'nın başka hesapları var gibi görünüyor. Yukarıda bahsedilen tüm hususlar iki tarafın oldukça uzun bir süre işler bir ilişki sürdürmesini sağladı. Birçok konuda ayrışan görüşlerine rağmen Tahran ile Ankara ilişkilerini farklı dosyalar üzerinden ayrı ayrı değerlendirip rekabetlerini sınırlı tuttu. Yine de bölgedeki jeopolitik resim son zamanlarda çok çarpıcı bir şekilde değişti ve Tahran ile Ankara'yı bir araya getiren alanlar buharlaşıyor.

Şu Anda Tahran ile Ankara'nın Arasını Açan Konu Başlıkları

Tahran ile Ankara arasındaki ihtilaf başlıkları artıyor. Dahası, jeopolitik rekabetlerinin coğrafi kapsamı da genişledi. Bugün Suriye'ye ek olarak Irak ve Güney Kafkasya da iki taraf arasındaki rekabetin alanları arasına girdi. 2020'de yaşanan İkinci Karabağ savaşı bölgedeki dinamikleri Türkiye'nin lehine değiştirip Tahran'ın korkularını arttırdı. Türkiye gelişmiş SİHA teknolojisiyle Azerbaycan'a topraklarını yeniden ele geçirmesi noktasında olağanüstü bir yardım yaparken İran bir dizi nedenden dolayı örtük olarak Ermenistan'dan yana tavır aldı.²⁵ Türkiye'nin bölgede artan rolünü önlemek bu nedenlerden biriydi. Ancak Azerbaycan savaştan galip çıktı ve Türkiye bölgedeki varlığını genişletti.

Fransa'da mukim bulunan ve adının gizli kalması kaydıyla yazarla görüşen bir İran siyaseti uzmanına göre İkinci Karabağ savaşı İran'ın Türk genişlemesinden duyduğu korkuyu oldukça derinleştirdi ki bu da İran medyasında çokça yeriliyor.²⁶ İran Karabağ Savaşı'ndan

BİRÇOK KONUDA AYRIŞAN GÖRÜŞLERİNE RAĞMEN TAHRAN İLE ANKARA İLİŞKİLERİNİ FARKLI DOSYALAR ÜZERİNDEN AYRI AYRI DEĞERLENDİRİP REKABETLERİNİ SINIRLI TUTTU. YİNE DE BÖLGEDEKİ JEOPOLİTİK RESİM SON ZAMANLARDA ÇOK ÇARPICI BİR ŞEKİLDE DEĞİŞTİ VE TAHRAN İLE ANKARA'YI BİR ARAYA GETİREN ALANLAR BUHARLAŞIYOR

önce de Irak ve Suriye gibi diğer bölgelerde Türkiye'yle sorun yaşasa da İranlı yetkililer ve medyanın söylemi, kendilerini bu iki sahnede rakipleri Türkiye karşısında muzaffer gördükleri için, bu kadar yoğun düşmanlık içermiyordu. Yine de Türkiye Karabağ savaşında galip çıkmış görünüyor ki bu da İran tarafından büyük bir tepkiye neden oldu.²⁷ Türkiye'nin Ermenistan ile siyasi normalleşmesi bağlamında öne çıkan Güney Ermenistan'daki Zengezur koridorunun açılma ihtimali ise İran'ın rahatsızlığını daha da arttırdı. Zengezur koridoru açılırsa Türkiye Orta Asya'daki Türki devletlere Azerbaycan ve Rusya üzerinden ulaşabilecek. Yani bu proje hayata geçerse İran'ın jeopolitik konumu darbe almış olacak. Bu yüzden İran tarafı koridorun açılma ihtimalinden duyduğu rahatsızlığı sürekli dile getiriyor. İran'ın rahatsızlığının son örneği ülkenin dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran ziyareti sırasında yaptığı İran'ın Ermenistan-İran sınırının kapatılmasına yönelik her türlü girişime karşı çıkacağı açıklamasında görülüyor.²⁸

Türkiye aynı zamanda "Avrupa'ya enerji arzındaki İranlı ve Rus kontrolünü dengeleyecek bir denklem kurma yönündeki stratejik hedefine ulaşmak amacıyla topraklarını batıya doğru Avrupa'ya uzanan enerji taşıma boru hatları için bir merkez hâline getirerek kendi gücünü ve küresel konumunu geliştirmeyi amaçlıyor."²⁹ Türkiye bu amaçla Azerbaycan doğal gazına önem atfediyor. Azerbaycan Hazar Denizi'ni Avrupa'ya bağlayan Güney Gaz Koridoru üzerinden Avrupa'ya ilk doğal gaz sevkiyatını yaptı bile.³⁰ Yine de Zengezur koridoru hayata geçirilirse bu durum Türkiye'nin enerji transit merkezi olma amacına kısa vadede olmasa da uzun vadede hizmet edebilir. İran'ın özellikle Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP) canlandırılması konusunda Batı ile bir anlaşmaya varması ve Tahran üzerindeki yaptırımların kaldırılması halinde Avrupa'nın doğal gaz tedarikçisi olma hevesi de cabası. Böylelikle Türkiye'nin Azerbaycan'la yakın iş birliği İran'ın çıkarlarıyla doğrudan çatışmış oluyor. Doğal gaz dosyası gelecek dönemde Türkiye-İran ilişkilerinin seyrini şekillendirebileceği için iki taraf için de hayati önem arz ediyor.

Yukarıda belirtildiği gibi İran Türkiye'ye en çok doğal gaz ihraç eden ikinci ülke. Bu gerçekliğe rağmen İran gazı Rusya'dan ithal edilen gazdan daha pahalı ve Türkiye'nin İran ile olan doğal gaz anlaşması 2026'da sona eriyor.³¹ Fakat şimdiye kadar "Ankara Tahran ile 25 yıllık anlaşmayı yenileme olasılığı hakkında müzakerelerde bulunmakta ayak diretti."³² Bu resme bakıldığında Türkiye'nin alternatif doğal gaz kaynakları arama veya Tahran'ı gelecek yıllardaki yeni gaz ithalatında ciddi indirimler yapmaya zorlamak için elinden geleni

ZENGEZUR KORİDORU HAYATA GEÇİRİLİRSE BU DURUM TÜRKİYE'NİN ENERJİ TRANSİT MERKEZİ OLMA AMACINA KISA VADEDE OLMASA DA UZUN VADEDE HİZMET EDEBİLİR

yapma ihtimalinin yüksek olduğunu güvenle varsayabiliriz. Bu doğrultuda Irak Kürdistan Bölgesi (IKB) doğal gazı gündeme geliyor. Hem Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başbakanı Mesrur Barzani³³ hem de IKB Başkanı Neçirvan Barzani³⁴ Türkiye'ye yönelik muhtemel doğal gaz projeleri konusunda istekli olduklarını gösterdi. Öngörülebileceği üzere İran, bu gelişmelere şiddetle karşı çıktı ve Erbil'in Türkiye veya Avrupa için alternatif bir doğal gaz merkezi olmasını istemiyor. Buna paralel olarak Erbil 2021'den bu yana birçok kez İran destekli milislerin hedefi oldu. Daha da kötüsü, İDMO KAR grubunun³⁵ IKB'nin doğal gaz projeleriyle ilgisi olduğuna inanılan³⁶ CEO'su Kerim Berzenci'nin mülklerini füzelerle hedef aldı. İDMO Erbil'de 'Siyonistlerin' stratejik bir merkezini vurduğunu açıklasa da saldırıların IKB ve Türkiye'ye muhtemel doğal gaz ihracatı konusunda bir mesaj niteliğinde olduğunu varsayabiliriz.

Üstelik Joe Biden'ın ABD'de göreve başlamasından sonra kalıcı olup olmayacağından bağımsız olarak bölgede bölgesel güçler arasında bir gerilimi azaltma dönemi başladı. Türkiye de bu dönemden faydalanarak Suudi Arabistan'dan³⁷ İsrail'e³⁸ kadar İran'la sorunları olan farklı ülkelerle bağlarını onarıyor. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini iyileştirmesini özellikle kaydetmek gerekir. Taraflar bir süredir istihbarat düzeyinde iş birliği yapıyor ve İran'ın İsraili turistleri kaçırmaya yönelik bazı girişimlerini engellediler.³⁹ İsrail tarafı bu iş birliğini sıcak karşılayarak Türk yetkililere teşekkür etti.⁴⁰ Bu anlamda iki taraf ilişkilerini büyükelçilik düzeyine yükselteceklerini açıkladı.⁴¹ Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran ziyaretini 19 Temmuz'da Tahran'a gidişine kadar birkaç kez ertelediğini de belirtmek gerekir. Bazıları bunu kasıtlı bir hamle olarak değerlendirip Ankara'nın Tahran'a bir mesaj göndermek amacıyla Tahran ziyaretini Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman ile İsrail Cumhurbaşkanı Herzog'un Ankara'yı ziyaret edene kadar ertelemiş olabileceğini belirtti.⁴²

Bu durum Türkiye'nin KOEP müzakereleri başarısız olursa ABD destekli Körfez Devletleri ve İsrail'den oluşan muhtemel İran karşıtı kampa katılacağı anlamına gelmiyor çünkü Türkiye İran'dan Körfez Devletlerinin algıladığı düzeyde bir tehdit algısına sahip değil. Bölgedeki gerilimi azaltma süreci Katar ablukasının da sonuna işaret ederek Tahran ile Ankara'yı bir araya getirmiş olan bir faktörü daha ortadan kaldırdı. Benzer şekilde IKB referandumu tehdidi de IKB'nin hâlihazırda Türkiye veya İran'a ciddi bir tehdit oluşturmaması nedeniyle silinmiş oldu.

***TÜRKİYE’NİN TÜRK DÜNYASIYLA ARTAN İLİŞKİLERİ
İRAN İÇİN ENDİŞE KONUSU. TÜRKİYE TÜRK DEVLETLERİ
TEŞKİLATI ARACILIĞIYLA ORTA ASYA’DAKİ TÜRKİ
DEVLETLERLE İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRMEYE ÇALIŞIYOR.
AZERBAIJAN BURADA ÖZEL BİR YERE SAHİP***

Son olarak Türkiye’nin Türk dünyasıyla artan ilişkileri İran için endişe konusu. Türkiye Türk Devletleri Teşkilatı⁴³ aracılığıyla Orta Asya’daki Türki devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor. Azerbaycan burada özel bir yere sahip. 2020 sonlarında Cumhurbaşkanı Erdoğan Bakü’de Azerbaycan’ın Rusya ile İran arasında bölündüğüne gönderme yapan bir Azeri şiiirini⁴⁴ okudu ki bu da milyonlarca Azeri’nin yaşadığı İran’da itirazlara neden oldu. İranlı yetkililer Türkiye’yi ağır bir şekilde eleştirirken⁴⁵ Türkiye ise İran tarafının ithamlarını kınadı.⁴⁶ Türkiye’nin genel anlamda Orta Asya’daki Türki devletlerle özelde ise Azerbaycan ile artan ilişkileri Tahran için endişe kaynağı olmaya devam edecek.

Muhtemel Gerilim Alanları: Irak ve Suriye

Irak ve Suriye hâlihazırda Türkiye ile İran arasındaki gerilimin muhtemelen tırmanacağı iki ana sahne olarak görünüyor. Türkiye Irak’ta Kürdistan İşçi Partisi’ne (PKK) yönelik askeri operasyonlar düzenleyip IKB’deki varlığını arttırıyor. İran destekli Iraklı milislerin Türkiye’nin ülkede artan nüfuzundan son derece rahatsız olduğu da iyi bilinen bir gerçek. Bu durum İran müttefiki Şii milisler tarafından hedef alınan Türkiye’nin Musul’daki Başika askeri üssündeki saldırılarda net şekilde görünüyor.⁴⁷ Dahası, Sincar’daki PKK bağlantılı Sincar Direniş Birlikleri (YBŞ) İran yanlısı Haşd-i Şabi ile yakın iş birliği içerisinde. PKK’nın bölgedeki güvenlik tehditleri karşısında Türkiye, birçok SİHA saldırısı gerçekleştirerek örgüte karşı askeri saldırı başlatma ihtimalini sürekli dile getirdi. Buna karşılık İran destekli gruplar ise Ankara’ya karşı tehditlerini yoğunlaştırdı. Asaib Ehl el-Hak lideri Kays Gazali, “Türkiye’nin Irak’ta konuşlanması ABD’nin kalıcı varlığından daha büyük bir tehdit olacak ve Ankara Sincar’a müdahale ederse biz de silahlanırsınız.”⁴⁸ diyecek kadar ileri gitti. Bu gelişmelerin üzerine IKB doğal gazı konusu da Irak’taki Tahran-Ankara denklemini daha da karmaşılaştırıyor. Ayrıca Türkiye Ekim 2021 seçimlerinden önce ve sonra ülkedeki Sünni siyasi liderlerle de temaslarda bulunmuştu. Irak Sünni kampının iki lideri Hamis Hancer ile Muhammed Halbusi seçimlerden önce⁴⁹ ve sonra⁵⁰ Türkiye’yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Erdoğan’la görüşmüştü.

İran ise Mukteda Sadr-Kürdistan Demokrat Partisi ile Sünnilerin hükümet kurma girişimlerine engel olan İran yanlısı Koordinasyon Çerçevesi koalisyonunu destekliyor.⁵¹ Dahası, Türkiye’nin suçlandığı ve 9 Şii Arabın hayatını kaybettiği, 20’den fazla insanın da

**DAHASI, TÜRKİYE’NİN SUÇLANDIĞI VE 9 Şİİ
ARABIN HAYATINI KAYBETTİĞİ, 20’DEN FAZLA
İNSANIN DA YARALANDIĞI ZAHO SALDIRISI DA
TAHRAN’A İRAK’TAKİ TÜRK VARLIĞINA YÖNELİK
OLUMSUZ DUYGULARA OYNAMA FIRSATI VERDİ**

yaralandığı Zaho saldırısı⁵² da Tahran’a Irak’taki Türk varlığına yönelik olumsuz duygulara oynama fırsatı verdi. Türkiye saldırıdan sorumlu olduğunu reddederek aksine ölümler için PKK’yı suçladı.⁵³ Bununla beraber Türkiye’nin IKB topraklarındaki askeri operasyonlarının en azından Iraklı bazı çevrelerdeki olumsuz Türkiye algısını beslediği söylenebilir çünkü Türkiye’nin süregelen askeri operasyonları ve varlığı artık geçici görülüyor. 1990’larda Türkiye ilkbahar ve yaz aylarında IKB’ye girer, askeri üsler kurup PKK varlığına karşı operasyonlar düzenler ve kış şartları nedeniyle bölgeden çekilirdi. Bu çekilmelerin bir sonucu olarak PKK bölgeye dönme fırsatı bulurdu. Ancak, Türkiye’deki Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra Türkiye’nin güvenlik paradigması değişti. Ankara 2016’dan itibaren güvenlik tehditlerini kaynağında (Türkiye sınırlarının dışında) kurutma anlayışını benimsedi. Bu doğrultuda Türkiye’nin Irak topraklarındaki askeri üsleri sürekli artıyor ve Türkiye operasyon yaptığı bölgelerden yakın zamanda çekilecek gibi görünmüyor. Yine de kamuoyunun itirazları ve Iraklı siyasi liderlerden benzeri görülmemiş tepkiler nedeniyle Türkiye’nin Irak’taki askeri operasyonlarının yoğunluğu azalabilir.⁵⁴ ⁵⁵ Ancak kısa vadede Irak topraklarından tamamen çekilmesi pek muhtemel değil, özellikle de PKK tehdidinin sürdüğü ve Irak’ın farklı Şii siyasi gruplar arasındaki hükümet kurma mücadelesi yüzünden kaynayan kazan hâline geldiği bir dönemde.

Suriye’ye gelince, Türkiye uzun bir süredir Fırat Nehri’nin Batısına yeni bir askeri operasyon başlatma ihtimalini öne çıkarıyor. Fakat İran bu muhtemel operasyona özellikle de Tel Rıfat’a yönelik bir operasyonun Türkiye destekli Suriye Milli Ordusu’nu İran için önemli olan Şii Nubl ve Zehra kasabalarına yaklaştıracak için şiddetle karşı çıkıyor. Birçok İranlı aktör İran’ın yeni bir Türk askeri operasyonunu reddettiğini dile getirdi. Bunun son örneği Ayetullah Ali Hamaney’in Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Tahran ziyareti sırasında yaptığı konuşmada görüldü. Hamaney⁵⁶ yeni bir operasyonun sadece teröristlere yarayacağını söyleyerek IŞİD ile Türkiye destekli grupları ima etti. Ayrıca Tahran ile Ankara’nın terörist/terörizm terimlerini kullanırken farklı grupları kastettiğini de vurgulamak gerekir.

Ayrıca İran terörizmi tartışırken kasıtlı olarak belirli bir gruba atıfta bulunmuyor. Ülkenin özellikle Suriye söz konusu olduğunda oldukça muğlak bir terör tanımı var. Türkiye ise terörizm derken her zaman YPG/PKK adlarını zikrediyor. Üstelik Türkiye sürekli Rusya ile

TÜRKİYE SURİYE'YE YENİ BİR ASKERİ SALDIRI BAŞLATIRSA İRAN MUHTEMELEN SURİYE'DEKİ VEKİLLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'YE KARŞILIK VERECEKTİR

İran'ı terörle mücadele için “kelimelerin tek başına yetersiz olduğunu”⁵⁷ ve eyleme geçilmesi gerektiğini belirterek eleştiriyor. Bunları hatırd tutarak, Türkiye Suriye'ye yeni bir askeri saldırı başlatırsa İran muhtemelen Suriye'deki vekilleri üzerinden Türkiye'ye karşılık verecektir. Nitekim Türkiye bunu Suriye topraklarında zaten deneyimledi. Türkiye, İran destekli milisler Zeytin Dalı Operasyonu'nu engellemek amacıyla 2018'de Afrin'e girmeye çalışırken onları hedef almıştı.⁵⁸ 2020'de Esed rejimine karşı düzenlenen Bahar Kalkanı Harekâtı sırasında İdlib'de bazı Hizbullah üyeleri de Türkiye tarafından hedef alınmıştı.⁵⁹ Böyle bir senaryo Türkiye uzun süredir konuşulan askeri saldırıyı başlatmaya karar verirse rahatlıkla tekrarlanabilir.

Sonuç

Jeopolitik rekabetleri ve farklı siyasal önceliklerine rağmen iki ülke ilişkilerinin geleceğinde muhtemelen dengeli bir şekilde hareket edecek. Muhtemelen farklı dosyaların ayrı ayrı ele alınmasını sürdürmek için de uğraşacaklardır. Yine de iki taraf, bir zamanlar kendilerini bir araya getiren faktörlerin ortadan kalkması, anlaşmazlık alanlarının büyüyüp coğrafi olarak genişlemesi ve aralarındaki ticaret hacminin azalması nedeniyle ilişkilerinde belirgin hâle gelmiş olan farklı dosyaların ayrı ayrı ele alınması özelliğinin de sınırlarına ulaşıyor. Bu açıdan Suriye ve Irak'ın gelecek dönemde giderek Tahran ile Ankara arasındaki aleni bir jeopolitik rekabetin iki sahnesi hâline geldiği görülüyor.

Referanslar

- 1- Bülent Aras ve Emirhan Yorulmazlar, Turkey-Iran Relations: A Long-Term Perspective, The Center for American Progress, 11 Temmuz 2016, <https://www.americanprogress.org/article/turkey-iran-relations/>
 - 2- Dr. Fatima Al-Smadi, Iran and the Arab Revolutions: Narratives Establishing Iran's Monopolism, Al Jazeera Center for Studies, 18 Mart 2017, s.3.
 - 3- Pepe Escobar, How Soleimani coaxed Putin to help Damascus, Asia Times, 28 Ocak 2021, <https://asiatimes.com/2021/01/how-soleimani-coaxed-putin-to-send-troops-to-syria/>
 - 4- Walid Al Nofal and Ammar Hamou, Astana Talks placed three de-escalation zones under government control. Is Idlib next? (Timeline), Syria Direct, 18 Ağustos 2019, <https://syriadirect.org/astana-talks-placed-three-de-escalation-zones-under-government-control-is-idlib-next-timeline/>
 - 5- Galip Dalay, Turkish-Iranian Relations Are Set to Become More Turbulent, German Marshall Fund of the United States, 9 Şubat 2021, <https://www.gmfus.org/news/turkish-iranian-relations-are-set-become-more-turbulent>
 - 6- Turkey's New Anti-Americanism, New York Times, 4 Ağustos 2016, <https://www.nytimes.com/2016/08/04/opinion/turkeys-new-anti-americanism.html>
- Ayrıca bkz. Ragıp Soylu, Anti-US sentiment in Turkey reaches a new high, poll shows, Middle East Eye, 1 Şubat 2019, <https://www.middleeasteye.net/news/anti-us-sentiment-turkey-reaches-new-high-poll-shows>
- 7- Yunus Paksoy, UAE allegedly funneled \$3B to topple Erdoğan, Turkish government, Daily Sabah, 13 Haziran 2017, <https://www.dailysabah.com/politics/2017/06/13/uae-allegedly-funneled-3b-to-topple-erdogan-turkish-government>
 - 8- Galip Dalay, Turkish-Iranian Relations Are Set to Become More Turbulent, German Marshall Fund of the United States, 9 Şubat 2021, <https://www.gmfus.org/news/turkish-iranian-relations-are-set-become-more-turbulent>
 - 9- Turkey receives first shipment of Russian S-400s, Hürriyet Daily News, 12 Temmuz 2019, <https://www.hurriyetdailynews.com/first-shipment-of-russian-s-400-missile-system-equipment-arriving-in-turkey-today-144910>
 - 10- US formally removes Turkey from F-35 programme, TRT World, 22 Nisan 2021, <https://www.trtworld.com/turkey/us-formally-removes-turkey-from-f-35-programme-46112>
 - 11- Biden committed to maintaining Turkey sanctions over S-400, Reuters, 21 Temmuz 2021, <https://www.reuters.com/world/middle-east/biden-committed-maintaining-turkey-sanctions-over-s-400-2021-07-21/>
 - 12- Israel, Egypt exclude Turkey from EastMed gas forum, The New Arab, 16 Ocak 2019, <https://english.alaraby.co.uk/news/israel-egypt-exclude-turkey-eastmed-gas-forum>
 - 13- Saeid Jafari, Saudi-led Qatar blockade brings Iran, Turkey together, Al Monitor, 26 Haziran 2017, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/06/saudi-qatar-blockade-iran-turkey-convergence-crisis.html>
 - 14- Turkey, Iran Back Qatar In Dispute With Other Arab States, RFE/RL, 8 Haziran 2017, <https://www.rferl.org/a/turkey-iran-back-qatar-dispute-saudi-arabia-other-arab-states/28535012.html>
 - 15- Satuk Bugra Kutlugun, Turkey, Iraq, Iran's united front on Kurdish referendum, Anadolu Agency, 21 Eylül 2017, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkey-iraq-irans-united-front-on-kurdish-referendum/915914>
 - 16- The Kurdish population, Institut Kurde de Paris, 12 Ocak 2017, <https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>
 - 17- Jeffrey Heller, Israel endorses independent Kurdish state, Reuters, 13 Eylül 2017, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurds-israel-idUSKCN1BOoQZ>
 - 18- Idris Okuducu, Peshmerga left 95% of Iraq's 'disputed' areas: Official, Anadolu Agency, 13 Aralık 2017, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/peshmerga-left-95-of-iraq-s-disputed-areas-official/1003714>
 - 19- Iran, Turkey outline outlook for \$30bn bilateral trade, Mehr News Agency, 10 Ağustos 2018, <https://en.mehrnews.com/news/136579/Iran-Turkey-outline-outlook-for-30bn-bilateral-trade>
 - 20- "We will achieve 30 billion dollars in the Türkiye-Iran bilateral trade volume", Presidency of the Republic of Türkiye, 19 Temmuz 2022, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/138773/-we-will-achieve-30-billion-dollars-in-the-turkiye-iran-bilateral-trade-volume->

- 39- Iranian kidnapping of Israeli tourists said thwarted in Turkey last month, The Times of Israel, 12 Haziran 2022, <https://www.timesofisrael.com/israel-said-to-have-helped-foil-planned-iranian-attack-on-israeli-targets-in-turkey/>
- 40- Israel thanks Turkey for thwarting Iranian assassination plot, France 24, 23 Haziran 2022, <https://www.france24.com/en/live-news/20220623-israel-thanks-turkey-for-thwarting-iranian-assassination-plot>
- 41- James Mackenzie ve Ece Toksabay, Turkey, Israel to re-appoint ambassadors after four-year chill, Reuters, 17 Ağustos 2022, <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-says-restore-full-diplomatic-relations-with-turkey-2022-08-17/>
- 42- Ragıp Soylu, Syria assault and spying allegations loom over Erdogan's trip to Iran, Middle East Eye, 18 Temmuz 2022, <https://www.middleeasteye.net/news/syria-iran-erdogan-spying-allegations-loom>
- 43- Bkz. The Organization of Turkic States <https://www.turkkon.org/en/turk-konseyi-hakkinda>
- 44- Iran protests to Turkey over 'meddling' poem recited by Erdogan, Al Jazeera, 11 Aralık 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/11/iran-protests-to-turkey-over-meddling-poem-recited-by-erdogan>
- 45- Ragıp Soylu, Erdogan attracts Iran's rancour over nationalist Azerbaijani poem, Middle East Eye, 14 Aralık 2020, <https://www.middleeasteye.net/news/iran-turkey-erdogan-poem-rage-azerbaijan>
- 46- Turkey condemns Iran's aggressiveness, unfair accusations over Azerbaijani poem, Daily Sabah, 12 Aralık 2020, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-condemns-irans-aggressiveness-unfair-accusations-over-azerbaijani-poem>
- 47- Mehmet Alaca ve Bekir Aydoğan, Iraq's Militias Send a Warning to Turkey, The Fair Observer, 28 Nisan 2021, https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/bekir-aydogan-mehmet-alaca-bashiqa-base-attack-iraq-militias-iran-turkey-krq-news-12019/
- 48- A.g.e.
- 49- President Erdoğan meets with Iraqi Azim Alliance Leader al-Khanjar, Presidency of the Republic of Türkiye, 4 Ekim 2021, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/130763/president-erdogan-meets-with-iraqi-azim-alliance-leader-al-khanjar>
- 50- Erdogan meeting with Iraq's Halbousi puts Turkish intelligence role in Iraq in spotlight, The Arab Weekly, 28 Şubat 2022, <https://www.thearabweekly.com/erdogan-meeting-iraqs-halbousi-puts-turkish-intelligence-role-iraq-spotlight>
- 51- Pro-Iran Coordination Framework begin rival Baghdad sit-in, AlArabiyaNews, 12 Ağustos 2022, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2022/08/12/Pro-Iran-Coordination-Framework-begin-rival-Baghdad-sit-in>
- 52- Aftermath of deadly Zakho attack killing 9 tourists, wounding 23, Rudaw, 23 Temmuz 2022, <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/23072022>
- 53- Erdoğan lays blame for Zakho attack on PKK, Duvar English, 25 Temmuz 2022, <https://www.duvarenglish.com/turkeys-erdogan-lays-blame-for-zakho-attack-on-pkk-news-61065>
- 54- Iraqis' anger mounts against Turkey after deadly strike on tourist resort, The Arab Weekly, 22 Temmuz 2022, <https://thearabweekly.com/iraqis-anger-mounts-against-turkey-after-deadly-strike-tourist-resort>
- 55- Ulaş Ateşçi, Iraqi, Kurdish governments blame Turkey for bombardment killing 9 civilians, the World Socialist Web Site, 22 Temmuz 2022, <https://www.wsws.org/en/articles/2022/07/22/rwqp-j22.html>
- 56- Julian Bechocha, Khamenei tells Erdogan Turkey's Syria operation will 'harm' region, Rudaw, 19 Temmuz 2022, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/19072022>
- 57- Maziar Motamedi, Turkey's Erdogan renews case for Syria operation at Tehran talks, Al Jazeera, 19 Temmuz 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/7/19/turkeys-erdogan-renews-case-for-syria-operation-at-tehran-talks>
- 58- Afrin'e girmek isteyen terörist konvoy vuruldu!, Türkiye Gazetesi, 22 Şubat 2018, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/545703.aspx>
- 59- Turkish airstrike kills nine Hezbollah members, Erdogan to Putin: Step aside, The Jerusalem post, 29 Şubat 2020, <https://www.jpost.com/middle-east/turkish-airstrike-kills-nine-hezbollah-members-erdogan-to-putin-step-aside-619285>

AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH

AL SHARQ STRATEJİK DÜŞÜNCE KURULUŞU HAKKINDA

Al Sharq Stratejik Düşünce Kuruluşu, demokratik katılım, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog ve sosyal adalet ideallerini teşvik etmek amacıyla, tarafsız ve titiz bir yaklaşımla araştırma yapmayı üstlenen bir düşünce kuruluşudur.

YAZAR HAKKINDA

Mehmet Emin Cengiz, Al Sharq Strategic Research'te araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Lisans derecesini 2016 yılında Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden almıştır. Lisans eğitimi sırasında Erasmus+ Programı kapsamında Almanya'da Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf'ta uluslararası değişim öğrencisi olarak eğitim görmüştür. Cengiz, yüksek lisans eğitimini 2020 yılında Marmara Üniversitesi Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında tamamlamıştır. Suriye savaşı ve devlet-dışı silahlı aktörler üzerine kaleme aldığı yazıları ulusal ve uluslararası medya organları ile düşünce kuruluşlarında yayımlanmıştır. Araştırma ve ilgi alanları: Suriye Savaşı, Devlet-Dışı Silahlı Aktörler, Türk Dış Politikası, Gönüllü Yabancı Savaşçılar, Bölgesel Kürt Siyaseti ve Siyasal İslam'dır.